

Formativní hodnocení ve výuce v 1. ročníku ZŠ

Postup formativního hodnocení

I. Identifikační údaje:

Autor materiálu: Mgr. Zuzana Staňková, Ph.D.

Název školy, na níž autor působí: Škola Můj Projekt Mánesova – gymnázium, ZŠ a MŠ s.r.o.

II. Kontext:

Cílová skupina: 1. ročník ZŠ

Předmět, v němž byla technika realizována: všechny vyučovací předměty

Další relevantní informace: Na naší škole se nepoužívá známkování během celého 1. stupně ZŠ. Žáky hodnotíme formativně slovním hodnocením a průběžným měsíčním slovním hodnocením. Velmi důležitou součástí hodnocení je sebehodnocení. Dle naší koncepce pohlížíme na žáky jako na osobnosti, které tvoří svůj život a nesou odpovědnost za vlastní učení (<https://skolamujprojekt.cz/>). Proto má naše výuka již od 1. ročníku formativní funkci.

III. Realizace a hodnocení postupu formativního hodnocení:

Popis využití vybraného postupu formativního hodnocení (jeho modifikace)

Cílem tohoto materiálu je předat čtenáři stručný přehled formativních přístupů pedagoga ve výuce v 1. ročníku ZŠ. Tento materiál představuje 5 principů formativního hodnocení, které jsem sama ve výuce realizovala a které považuji za efektivní a přínosné pro další zavádění metod formativního hodnocení ve vyšších ročnících. Každá strategie je doplněna praktickým naplněním daného principu ve věkové skupině 6–7 let (1. ročník ZŠ). Každý princip je proto stručně vysvětlen a na praktické ukázce (video, fotografie, práce žáků) představen. Všechny principy obsahují konkrétní náměty na zavádění formativního hodnocení.

5 formativních principů pro efektivní zavádění formativního hodnocení

1. Zařazovat vrstevnické učení

Žáci v 1. ročníku mají přirozenou potřebu spolupracovat. Této potřebě můžeme od prvních dní ve škole využít a zařazovat práce ve dvojicích a práce ve skupinách, v kterých probíhá vrstevnické učení. Vrstevnické učení se mi osvědčilo právě u nejmladších dětí, jelikož mezi dětmi probíhá komunikace zcela jiným způsobem než mezi pedagogem a dětmi. Děti mají jiný „jazyk pro dorozumívání“, efektivně a srozumitelně se od sebe dokážou učit a snáze se pochopit.¹

- **Příloha 1 – video** – žáci pracovali ve dvojicích a měli za úkol napsat stejný zápis písmen jako soused sedící naproti. Kontrola probíhala mezi dětmi navzájem. Pedagog jen pozoruje probíhající činnost, sleduje, jak jsou žáci schopni spolupracovat a poskytovat si zpětnou vazbu.
- **Příloha 2 – video** – žáci v hodině matematiky pracují ve dvojicích. Společně řeší zadané cvičení. Domlouvají se a vzájemně si pomáhají přijít na postup řešení úkolu (od začátku jsou vedeni k tomu, že „pomocť“ neznámá prozradit řešení, ale usnadnit pochopení úlohy – říct zadání jinými slovy, ukázat první krok v postupu apod.). Při takovém vrstevnickém učení probíhá zcela spontánně poskytování zpětné vazby, sebehodnocení a hodnocení toho druhého na úrovni vzájemné komunikace. Není potřeba po každé takové aktivitě zařazovat hodnocení úlohy s celou třídou.

2. Stanovit jednoduchá a jasná kritéria

Žáci v 1. ročníku se postupně seznamují s tím, co jsou kritéria a k čemu nám slouží. V začátku formulují kritéria spontánně ve smyslu povinnosti. Je dobré nechat děti přemýšlet, k čemu jsou kritéria při práci dobrá (určují, jak má kvalitní práce vypadat, a pomáhají nám pochopit zadání práce) – při učení, ve kterém stanovíme nějaké kritérium, necháme děti říct, v čem jim jeho

¹ Vrstevnické učení v projektovém vyučování – Perpetuum – vzdělávání bez hranic. Perpetuum – novinky a trendy ve vzdělávání [online]. Copyright © Scio 2021 [cit. 20.07.2021]. Dostupné z: <https://perpetuum.cz/2016/06/vrstevnicke-uceni-v-projektovem-vyucovani/>.

stanovení pomohlo. Kritéria vymezujeme stručně a jasně. Je vhodné je graficky zaznamenat na viditelné místo. V 1. ročníku jsem při práci používala maximálně 2 kritéria.

- **Příloha 3 – video** – žáci v rámci opakování psaní číslic oběhnou všechna stanoviště a obtahují správný tvar dané číslice. Jedno kritérium jsem stanovila sama – „obtáhnete úplně všechny tvary číslic na stanovištích“. Druhé kritérium stanovili žáci – „každou číslici obtáhneme 3x“ (dohoda proběhla hlasováním). Po skončení aktivity proběhla jednoduchá reflexe – „přihlásí se ten, kdo obtáhl všechny číslice“ (někteří žáci spontánně uváděli, jak postupovali, aby žádnou nevynechali) a „přihlásí se ten, kdo každou číslici obtáhl 3x“. Aby byl patrný posun v učení díky takové aktivitě, doporučuji, aby žáci zkusili napsat řadu číslic před a po skončení aktivity. Následně mohou porovnat, zda se jejich dovednost psaní číslic zlepšila.

3. Pracovat s chybou

Žáci v 1. ročníku se ve škole teprve seznamují s tím, co je to chyba a jak s ní dále pracujeme. Jako pedagog přijímám vlastní chyby zcela přirozeně, nalezení případné chyby (v textu, v mluveném projevu, v jakékoliv činnosti) mě těší a dokážu ji použít k dalšímu růstu či poučení. A ze zkušenosti si dovolím tvrdit, že vlastní příklad pedagoga žáci přijímají zcela přirozeně. I proto je nalézání různých chyb běžnou součástí učení.

Práce s chybou je úzce spjata s procesem sebehodnocení, proto jsou přílohy k principu 3 a 4 uvedeny společně (příloha 4 – příloha 7).

4. Vést žáky k sebehodnocení

Příležitost hodnotit vlastní učení dostávají již žáci v 1. ročníku. Pro začátek je cílem podpořit je v tom, že hodnotit vlastní práci je zcela bezpečné a přirozené a že jim tato dovednost může ukázat, kde se na cestě k cíli nacházejí a co musí udělat pro další učení.

- **Příloha 4 – video** – žáci mají za úkol vystříhat a poskládat dle správné posloupnosti názvy měsíců v roce. Na koberci mají v kruhu správně poskládané měsíce. Mohou si

tedy kdykoliv dle vzoru svou práci zkontrolovat. Zároveň využívají předchozí osvojenou znalost, že prvním měsícem v roce je leden. Správné řešení musí být vždy umístěno tak, aby na něj nikdo z žáků nahodile neviděl. Řada žáků má motivaci pracovat samostatně bez vzoru a tito žáci by byli velmi demotivováni, kdyby řešení zahlédli. Při práci podle vzoru mají šanci všichni žáci pracovat s chybou na své individuální úrovni – samostatně si ji nalézt a opravit ji. Zároveň tato aktivita rozvíjí paměťové dovednosti – žák musí v paměti přenést viděnou informaci do své lavice a zde si ji vybavit.

- **Příloha 5 – video** – žáci se již během 1. ročníku postupně učí, že po skončení práce by měla následovat kontrola. Její forma je již na dohodě s žáky – může se jednat o individuální kontrolu či kontrolu ve dvojicích, skupinách. Zároveň je vhodné, aby pedagog podporoval žákovu autonomii tím, že bude uvádět méně pokynů a více otázek – místo pokynu „nyní si práci zkontroluj“ je efektivnější říct „co nyní uděláš?“. Žák na odpověď snadno přijde a postupně bude v procesu učení stále samostatnější.
- **Příloha 6 – fotografie** – žáci v 1. ročníku začínají používat „palcové hodnocení“ jako prostředek rychlého sebehodnocení a jako způsob předání zpětné vazby o proběhlé aktivitě (sobě, spolužákům, učiteli). Palcové hodnocení má tu výhodu, že je pro žáky srozumitelné, je rychle hotové a s velkou pravděpodobností se do něj zapojí všichni žáci. Postupně vede žáky k tomu, že je zcela normální a přirozené zamýšlet se nad proběhlou aktivitou.
- **Příloha 7 – práce žáků** – již žáci 1. ročníku jsou schopni hodnotit vlastní práci či výkon. Jako jednu z prvních aktivit používám hodnocení vlastního písemného projevu. Psaní je klíčovou dovedností v dalším procesu učení, a proto je dobré jeho kvalitě přisuzovat patřičnou váhu. Docílíme toho také tím, že vedeme žáky k sebehodnocení vlastního psaní. Pokud není tento proces zatížen následným známkováním učitele, hodnotí se žáci velice objektivně a poctivě. V praxi jsem zjistila, že jejich vlastní hodnocení se téměř zcela shoduje s mým hodnocením, takže vlastně moje hodnocení již nebylo třeba. V ukázkách² žáci zeleně kroužkovali 10 písmen, která se jim podařilo nejlépe napsat. Následně měli škrtnout modře 5 písmen, která byla nejméně vydařená. S aktivitou je

² List je z učebnice: MÜHLHAUSEROVÁ, H. *Školák Pepa 1*. Nakladatelství HANAMI s.r.o., 2019.

možné dále pracovat – „*Všimněte si, zda se nějaké zakroužkované či škrtnuté písmeno opakuje. Co to může znamenat? Proč to tak je? Mají tato písmena společný tvar ... Zkuste na volné místo na řádky napsat znovu písmena, která jste škrtili. Napsali jste je lépe? Čím to může být?...*“

5. Vést žáky k zaznamenávání vlastního učení

Formativní hodnocení identifikuje 5 klíčových strategií – jednou z nich je „*objasňování a porozumění cílům učení*“ a další je „*dosáhnout toho, aby byl žák samostatný*“.³ V 1. ročníku to může prakticky znamenat, že žáci si zaznamenávají průběh některých učebních aktivit (např. pokusy, četba), tvoří záznam domácích a školních projektů a zakládají si je do vlastního **portfolia**. „*Žákovské portfolio je uspořádaný a komentovaný soubor vybraných materiálů, vznikajících během učení žáků. Není cílem učení žáků, ale prostředkem k němu. Důležité jsou proto činnosti, kterým se žáci v průběhu práce s portfoliem věnují, tj. především sbírání, třídění, průběžné reflektování a sebehodnocení, sdílení, prezentování a obhajování.*“⁴ Podoba záznamu jednotlivých listů portfolia se v 1. ročníku odvíjí od míry osvojení dovednosti psaní. Může mít zpočátku podobu nákresu, postupně obsahuje stále více textu. Vedení portfolia má pro žáka řadu výhod – poskytuje mu informaci o tom, jak se jeho učení vyvíjelo, a ukazuje mu přehled mnoha učebních aktivit, kterými během roku prošel.

- **Příloha 8 – fotografie žákovských prací z portfolia s komentářem**
- **Příloha 9 – video** – na naší škole v rámci zaznamenávání vlastního učení nepracujeme s hotovými učebnicemi, ale každý žák si tvoří svou vlastní knihu. V 1. ročníku si žáci postupně tvoří knihu s písmeny, obrázky a texty. K již vytvořeným listům se pravidelně vracejí při opakování, vyhledávání slov, psaní a čtení. Na videu si žáci opakují psaní a čtení písmen, která jsou již vyvozena. Každý pracuje dle svého tempa a zaujetí. U žáků

³ WILIAM, D., LEAHYOVÁ, S. *Zavádění formativního hodnocení. Praktické techniky pro základní a střední školy*. Praha: Edulab, 2016, str. 11. ISBN 978-80-906082-5-2.

⁴ Žákovské portfolio a jeho cíle v primární škole. Metodický portál RVP – Modul Články [online]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/1543/ZAKOVSKJE-PORTFOLIO-A-JEHO-CILE-V-PRIMARNI-SKOLE.html/>.

jsou tyto aktivity velmi oblíbené. Po skončení vždy někdo spontánně komentuje, jak velkou cestu ve svém učení již ušel, kolik písmen už umí, jak je překvapen z rozsahu své knihy apod.

- **Příloha 10 – video** – záznam je pořízen na škole v přírodě, kdy žáci začali vyplňovat deník školy v přírodě. Po úvodním seznámení s podobou deníku následovala reflexe, při které žáci samostatně definovali přínosy záznamu do deníku. Zajímavou odpovědí je, „že se díky deníku můžeme učit i na školandě“. Následně žáci formulují dovednosti, které při záznamu do deníku mohou trénovat – čtení, psaní, kreslení, matematiku, zlepšení paměti. U podobných aktivit nemusíme žákům z pozice pedagoga vysvětlovat, proč danou činnost dělají. Děti jsou schopné na mnohé přínosy přijít samostatně.

Postup zavádění a realizace postupu formativního hodnocení

Pro efektivní zavádění formativních metod hodnocení je potřeba mít „připravené prostředí“ – žáky, třídní klima, formy a metody výuky. Proto jsem se pokusila navrhnout a v praxi vyzkoušet výše zmíněné „první krůčky“ k systematickému zavádění formativního hodnocení již v 1. ročníku.

Reflexe učitele

Myslím si, že je efektivní využít pro zavádění formativních postupů ve výuce nejmladší věk, kdy se žáci ve škole formují a osvojují si první kompetence a postoj k učení a škole. Již během školního roku byli žáci schopni velice objektivně hodnotit práci spolužáka, pomáhat si pochopit úlohu či diskutovat a reflektovat proběhlý úkol. Ve 2. ročníku budu pokračovat se zavedenými aktivitami a budu je dále rozšiřovat zejména k vyšší samostatnosti žáků při učení a k dalšímu rozvoji sebehodnocení.

Reflexe žáků

Všechny výše zmíněné aktivity, metody a postupy ve výuce žáci přijímali s nadšením. Mnozí z nich dokázali již na konci školního roku velmi dobře popsat, co potřebují ke zlepšení v učení:

„Musím častěji číst, pomáhá mi to číst lépe“ nebo „Při učení potřebuji ticho, když se kolem mě někdo baví, nemůžu se soustředit“. Díky dobrému klimatu ve třídě žáci dokážou podávat kvalitní zpětnou vazbu spolužákům i mně jako učitelce – řeknou si o pomalejší tempo, požádají o zopakování apod.

Doporučení při využití v praxi

Všechny uvedené aktivity je dobré zavádět ve třídě, kde je nastaveno přátelské klima, hodnoty fair play, pocit bezpečí a sounáležitosti. Během aktivit a při hodnocení nejsou používány žádné kompetitivní strategie a omezena vnější motivace (známkování, sbírání „bodů“, puntíky za chování, razítka apod.), takže žáci nemají potřebu soutěžit, podvádět apod. Jsem přesvědčena, že k dobrému pocitu z učení nepotřebují známky a pochvaly, ale prostor se nad učením zamyslet a sdílet ho s ostatními.

IV. Přílohy, které dokumentují daný postup formativního hodnocení:

Příloha 1: Vrstevnické učení ve dvojicích (video)

Příloha 2: Vrstevnické učení v matematice (video)

Příloha 3: Úkol s kritérii (video)

Příloha 4: Práce s chybou (video)

Příloha 5: Kontrola práce (video)

Příloha 6: Palcové hodnocení

Příloha 7: Práce žáků

Příloha 8: Listy ze žákovského portfolia

Příloha 9: Zaznamenávání vlastního učení (video)

Příloha 10: Reflexe zavedení deníku (video)

V celém materiálu (včetně příloh) jsou použity fotografie, pracovní listy, obrázky, grafy atd. autora (pokud není uvedeno jinak). Fotografie jsou zároveň v souladu s GDPR.